

POCZĄTKI HARCERSTWA

Generał Robert Baden-Powell pełnił służbę w armii brytyjskiej m.in. podczas wojen burskich. Dowodząc w oblężonym Mafekingu, korzystał ze wsparcia nastoletnich scouts (zwiadowców, łączników), którzy pomagali utrzymywać łączność oraz obserwować ruchy przeciwników. Sukces tej operacji pokazał ogromne możliwości, jakie daje przygotowanie wojskowe i życiowe młodych chłopców. Ważna okazała się nie tylko służba wojskowa, ale również ideowość i wychowanie nastolatków.

Robert Baden-Powell i powstanie ruchu skautowego

Według przekazów o początkach ruchu skautowego w Anglii zaobserwowany przez Baden-Powella brak prospołecznego przygotowania młodzieży natchnął go pomysłem wykorzystania doświadczeń wyniesionych z Mafekingu – tytułem próby zorganizowany został latem 1907 r. pierwszy obóz skautowy na Wyspie Brownse' a w porcie Poole k. Bournemouth na południu Anglii. Okazał się on zaczynem ruchu, którego dynamizm rozwoju zaskoczył nawet pomysłodawcę. Idea przygotowania młodych chłopców do życia w dorosłym społeczeństwie poprzez kształtowanie dyscypliny, otwartości na otaczający świat, patriotyzmu, ćwiczenia paramilitarne, a przede wszystkim wyrabianie samodzielności i zaradności oraz wprowadzenie systemu zastępowego, wynikłego z obserwacji rodzin wielodzietnych, gdzie starszy brat opiekował się skutecznie grupą młodszego rodzeństwa, znalazła wielu naśladowców i odbiorców. Ruch skautowy już wkrótce przekroczył swoim zasięgiem nie tylko granice Imperium Brytyjskiego, ale uwzględniając specyfikę pełnionej służby, objął stopniowo również dziewczęta-skautki i dzieci-wilczęta. W ciągu kilkunastu lat złoty skautów brytyjskich przekształciły się w światowe zjazdy, a Robert Baden-Powell był nazywany naczelnym skautem świata.

Sytuacja na ziemiach polskich

Czas zaborów był dla osób utożsamiających się z ideą państwa polskiego ogromnym wyzwaniem. Tradycja i następstwo czasu włączające kolejne pokolenia w walkę o odzyskanie niepodległości szczególnego natężenia nabrały na początku XX w. We wszystkich zaborach powstawały organizacje, które za cel stawiały sobie nie tylko wychowanie w polskości, ale także przygotowanie do walki o Niepodległą. Najdogodniejsza sytuacja do tworzenia różnych

polskich organizacji panowała w zaborze austriackim w warunkach „autonomii galicyjskiej”, najtrudniej było w zaborze rosyjskim.

W trzech zaborach działało Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”, które – obok harmonii rozwoju jednostki zawartej w haśle „W zdrowym ciele – zdrowy duch” – przekazywało młodzieży treści patriotyczne. Dzięki „legalności” działania stało się ważnym nośnikiem idei polskości łączącym młodzież na wszystkich ziemiach dawnej Rzeczypospolitej.

W trzech zaborach działał też wśród młodzieży akademickiej konspiracyjny Związek Młodzieży Polskiej „Zet”. Wyloniła się z niego w 1909 r. Organizacja Młodzieży Niepodległościowej „Zarzewie” z centralą we Lwowie, która zaczęła organizować Polskie Drużyny Strzeleckie („Strzelec”).

W 1902 r. Wincenty Lutosański założył we Lwowie stowarzyszenie abstynenckie o zabarwieniu religijno-filozoficznym, szerzące poczwórną wstrzeźliwość od alkoholu, tytoniu, hazardu i rozpusty, nawiązujące pośrednio do „Koła Sprawy Bożej” Andrzeja Towiańskiego. Ideowym celem była odnowa narodu polskiego, poprzez przygotowane w „Eleusis” elity. Od początku tworzenia się polskiego skautingu elsowie stanowili naturalną przeciwwagę dla „Zarzewia” i „Sokoła”, które kładły akcent na sprawność fizyczną i przygotowanie wojskowe. To za sprawą instruktorów pochodzących z „Eleusis” wprowadzono 10. punkt Prawa Harcerskiego (wcześniej skautowego), będący ewenementem w skali światowego ruchu skautowego („Harcercz jest czysty w myśli, w mowie i uczynkach; nie pali tytoniu i nie pije napojów alkoholowych”).

Wielu młodych ludzi pragnących aktywnie uczestniczyć w polskich ruchach niepodległościowych włączało się jednocześnie w działania kilku organizacji. W ten sposób wśród zarzewiaków znajdziemy m.in. elsów Andrzeja Małkowskiego i Olę Drahonowską (później Drahonowska-Małkowska).

Kontakt z ideą skautową

Pierwsza wiadomość o tworzącym się w Wielkiej Brytanii ruchu skautowym ukazała się 2 października 1909 r. w warszawskim tygodniku „Świat” w notatce *Na drodze do stałej armii*. Jednak o wiele ważniejsze okazały się dwa artykuły *Bi-Pi* i *Bi-es* zamieszczone 16 i 17 listopada 1909 r. w lwowskim dzienniku „Słowo Polskie”, w których sekretarz londyńskiego Towarzystwa Literackiego Edmund Naganowski, przedstawił oparte na relacji gen. Roberta Baden-Powella informacje o powstałej w Anglii przed rokiem organizacji młodzieżowej, popularnie zwanej skautingiem¹. Trafiły one na podatny grunt „wolnej” Galicji, gdzie dość swobodnie mogły działać liczne środowiska patriotyczne. Jednak należy podkreślić, że drużyny na wzór skautowy powstawały bardzo szybko pod wszystkimi zaborami.

Lwów, 22 maja 1911

Legendą obrosló już pierwsze polskie tłumaczenie książki Roberta Baden-Powella². Niesubordynacja jednego z zarzewiaków spowodowała jesienią 1909 r. nałożenie na niego kary przetłumaczenia książki *Scouting for Boys*, zaś odwlekanie jej wykonania doprowadziło do wyroku: „Sąd Wojskowy, rozpatrzywszy przekroczenia żołnierza nr 14 popełnione 6 marca 1910 r., a to 1. niesubordynacji, 2. lekceważenia obowiązków, 3. demoralizacji – wyrokiem z dnia 15 marca

¹ Por. W. Błażejowski, *Z dziejów harcerstwa polskiego (1910–1939)*, Warszawa 1985, s. 19.

² Por. A. Kamiński, *Andrzej Małkowski*, Warszawa 1983; Barbara Wachowicz, *Druhu Oleńko, Druhu Andrzeju*, Warszawa 2000.

Tablica w rzymskokatolickiej katedrze lwowskiej

skazuje go na 24-godzinny areszt domowy, o którego terminie zadecyduje komendant szkoły żołnierskiej. Jako rehabilitację Sąd nakazuje żołnierzowi nr 14 przetłumaczenie dzieła pod tytułem: *Scouting for boys* do 15 kwietnia br. i nadesłanie tegoż na ręce dziesiętnika nr 18. Członkowie Sądu Wojskowego: nr 9, nr 18, nr 31. Lwów, 15 marca 1910 roku”³.

Żołnierz nr 14 to Andrzej Małkowski, który po zapoznaniu się z angielskim oryginałem książki Baden-Powella stał się gorącym orędownikiem zaadaptowania jej na gruncie polskim. Jak wspominał jeden ze świadków tamtych wydarzeń „do tłumaczenia zabrał się teraz pilnie. Ale nikt nie wiedział, że już i przedtem równie gorąco się przykładał. Książka angielska od dnia, kiedy ją dostał, stała się dla niego ewangelią wszelkich cnót, katechizmem rycerskim, przewodnikiem w drodze do wolnej Polski. Tylko on już postanowił, że tłumaczyć jej nie będzie. On chciał ją nie tylko przełożyć na język polski, ale i na ducha polskiego dziejową głębię pragnął ją przerobić, aby była kresowych rycerzy dawnej Polski wskrzeszeniem, aby wydała nowych ludzi plemię”⁴.

Ideę skautową zaprezentowaną przez Małkowskiego na spotkaniu „Sokoła-Macierzy” 26 lutego 1911 r. Towarzystwo przyjęło dwa dni później, podejmując uchwałę o organizowaniu drużyn skautowych na terenie i pod opieką „Sokoła”⁵. Już 20 marca pod kierownictwem Jerzego Grodyńskiego⁶ ruszył pierwszy kurs skautowy, którego wykładowcami i prowadzącymi ćwiczenia

³ A. Kamiński, *op. cit.* s. 15.

⁴ I. Płażewski, *Człowiek harcerskiej kolumny* [w:] B. Wachowicz, *op. cit.*, s. 59.

⁵ W. Błażejowski, *op. cit.*, s. 26.

⁶ Jerzy Grodyński (1883–1918), inżynier architekt, instruktor skautowy, jeden ze współtwórców skautingu i ruchu harcerskiego na ziemiach polskich (m.in. w 1912 r. prowadził pierwszy kurs skau-

byli m.in. Andrzej Małkowski (wygłosił wykład inauguracyjny), Mieczysław Neugebauer⁷ i Henryk Bagiński⁸. Wzięło w nim udział około dwustu słuchaczy z „Sokoła”, „Zarzewia” i „Eleusis”.

Szukając momentu, który można by wskazać jako oficjalny początek ruchu skautowego na ziemiach polskich, najczęściej przywołuje się powołanie do życia organizacyjnego drużyn lwowskich. Miało to miejsce 22 maja 1911 r., kiedy po kursie instruktorskim i utworzeniu Naczelnej Komendy Skautowej we Lwowie (Naczelny Komendant Skautowy – dr Kazimierz Wyrzykowski⁹, członkowie – Andrzej Małkowski, Czesław Pieniążkiewicz¹⁰, Franciszek Kapałka¹¹, Jerzy Grodyński, Alojzy Horak¹², Olga Drahonowska), rozkazem Andrzeja Małkowskiego zostały powołane: I Lwowska Drużyna Skautów im. Naczelnika Tadeusza Kościuszki (drużynowy Czesław Pieniążek), II Lwowska Drużyna Skautów im. Hetmana Stefana Czarneckiego (drużynowy Franciszek Kapałka) oraz III Lwowska Drużyna Skautek im. płk. Emilii Platerówny (drużynowa Olga Drahonowska) i IV Lwowska Drużyna Skautów im. Szymona Kohorta (najprawdopodobniej wówczas nie powstała)¹³.

Dalszy rozwój drużyn oraz kontakty instruktorów spod trzech zaborów sprawiały, że ruch skautowy-harcerski nabierał coraz większego znaczenia w wychowywaniu młodzieży i przygotowywaniu jej do udziału w walce o niepodległość Polski.

tingu w Poznaniu, z ramienia NKS we Lwowie nawiązał kontakty z Kongresówką – współtwórca Naczelnej Komendy Skautowej w Warszawie, drużynowy i „miejscowy komendant skautów” w Krakowie); w walkach polsko-ukraińskich o Lwów kierował oddziałami skautowymi (jako dowódca kompanii został ranny pod Dawidowem 28 grudnia 1918 r. i zginął w niewoli).

⁷ Mieczysław Norwid-Neugebauer (1884–1954), instruktor skautowy, współtwórca i pierwszy komendant naczelny Armii Polskiej, gen. dyw.; w latach 1914–1917 oficer w Legionach Polskich, dowódca 6 pułku piechoty Legionów i III Brygady Legionów; w 1920 r. II z-ca Szefa Sztabu Generalnego WP; w latach 1930–1932 minister rządu RP; od 1939 do 1940 r. szef Polskiej Misji Wojskowej w Londynie; w latach 1942–1947 szef Administracji Polskich Sił Zbrojnych; pozostał na emigracji, osiedlając się w Kanadzie.

⁸ Henryk Bagiński (1888–1973), instruktor skautowy i harcerski, hm., płk., historyk wojskowości; w 1911 r. drużynowy VII Lwowskiej Drużyny Skautowej, współzałożyciel Organizacji Młodzieży Niepodległościowej „Zarzewie”, członek Związku Młodzieży Polskiej „Zet”; współtwórca i w latach 1911–1912 komendant naczelny Armii Polskiej pod pseudonimem „Józef Chłopski”, którego używał w działalności konspiracyjnej; napisał podręcznik *Teremoznawstwo* przeznaczony dla drużyn skautowych i strzeleckich.

⁹ Dr Kazimierz Wyrzykowski (1868–1935), lekarz, naczelnik Związku „Sokoła” i „Sokoła-Macierzy” we Lwowie, pierwszy Naczelny Komendant Skautowy we Lwowie; w latach 1912–1914 komendant specjalnych kursów dla instruktorów skautowych z trzech zaborów; od 1924 dyrektor Centralnego Instytutu Wychowania Fizycznego przy Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie.

¹⁰ Czesław Pieniążkiewicz, instruktor skautowy, propagator organizowania obozów drużyn skautowych na zasadach samowystarczalności, komendant miejscowej komendy skautowej we Lwowie, redaktor naczelny „Skauta”.

¹¹ Franciszek Kapałka, nauczyciel gimnastyki w lwowskim 3. Gimnazjum im. Króla Stefana Batorego, instruktor skautowy, inspektor „Sokoła”, komendant kursów skautowych w Skolem, członek Związkowego Naczelnictwa Skautowego.

¹² Alojzy Horak (1891–1943), płk., współorganizator skautingu we Lwowie; w 1914 r. zmobilizowany do armii austriackiej, ciężko ranny; w Wojsku Polskim m.in. szef sztabu 4. Dywizji Piechoty w Toruniu, dowódca 73. pp. w Katowicach, szef Biura Ogólno-Organizacyjnego Ministerstwa Spraw Wojskowych, zastępca szefa i szef Wojskowego Biura Historycznego; we wrześniu 1939 r. szef sztabu, a następnie dowódca Zgrupowania „Brześć”; w latach 1940–1942 komendant warszawskiego okręgu ZWZ, rozstrzelany przez Niemców.

¹³ Por. W. Błażejowski, *op. cit.*, s. 27.

Andrzej Małkowski i Olga Drahonowska-Małkowska

Trudno, mówiąc o początkach skautingu w Polsce, nie wspomnieć małżeństwa Małkowskich. Oboje należą do grona współtwórców harcerstwa. Oboje mieli ogromny wpływ na kształt jaki przyjęło. Andrzej przewodził w zaszczepianiu idei, zawsze był czynny w działaniu. Dzisiaj dla harcerzy jest wzorem samodyscypliny, otwartości, służby, rycerskości, wrażliwości społecznej oraz patriotyzmu. Był twórcą lwowskiego „Skauta”, przygotował i poprowadził polską reprezentację (z trzech zaborów, występującą pod polską flagą) na III Wszechbrytyjski Zlot Skautów w Anglii w 1913 r. Przystosował do polskich warunków podręcznik Baden-Powella, który w 1911 r. wydał pod tytułem *Scouting jako system wychowania młodzieży*. Napisał też obszerne sprawozdanie ze Zlotu – *Jak skauci pracują*.

Olga, którą poznał w „Eleusis”, zaczęła organizować skautki-harcerki. W 1913 r. wzięli ślub (udzielił go ich przyjaciel, a zarazem projektodawca Krzyża Harcerskiego ks. Kazimierz Lutosławski) i zamieszkali w Zakopanem.

Drużyna, której dowodzenie Andrzej przejął od Adama Ciołkosza, stała się jedną z największych i najprężniej działających w tamtym czasie. Zorganizował również Patronat Skautowy, w skład którego weszli m.in. Oktawia Żeromska (żona Stefana Żeromskiego, syn Adam należał do drużyny), Mariusz Zaruski, Władysław Zamoyski. Razem przygotowywali w Tatrach, m.in. gromadząc broń, Wolną Rzeczpospolitą Podhalańską. Odkrycie tych działań przez policję austriacką zmusiło Małkowskich do emigracji do Anglii i następnie Stanów Zjednoczonych. Andrzej zaangażował się w sprawę polską, walczył na froncie I wojny światowej jako żołnierz oddziałów kanadyjskich. Zginął w katastrofie morskiej 15 stycznia 1919 r., płynąc do Odessy z misją od gen. Józefa Hallera.

Fot. P. Życieński

Tablica na przedwojennym Domu Harcerza przy ul. Łazienkowskiej w Warszawie

Stefan Żeromski we wspomnieniu *O Adamie Żeromskim* (Warszawa – Kraków 1926, s. 86–7) pisał: „P.[an] Andrzej Małkowski, drużynowy zakopiańskiego skauta, stał się wkrótce dyspozytorem dusz i ciał swych młodych podwładnych. Wszystko, co mówił, co zalecił, co wdrażał, uważane było za święte, nietykane, najwyższe i nie podlegające dyskusji. Rozkazy jego były spełniane ze ślepym, iście żołnierskim posłuszeństwem i ścisłością. Skaut, ten genialny wynalazek angielski, ogarnął całą duszę Adasia. Znalazły tu swoją formę i zrealizowanie jego wewnętrzne, niejasne dążenia do wzniosłej czystości, do prawdy i posłuszeństwa, zasadnicze cechy jego duszy. Pismo „The Scout”, pożyczane przez drużynowego, stało się ulubioną jego lekturą, a zbiórki, ćwiczenia, wyprawy, marsze i czuwania – jego żywiołem. Gotów był nie jeść, nie spać i nie spożywać, byleby wypełnić rozkaz władz przełożonych”.

Olga wróciła do Polski i do Zakopanego w 1921 r. Już w 1924 r. dzięki wsparciu finansowemu przyjaciół-skautek z Anglii zainaugurowała działanie Harcerskiej Szkoły Pracy – Cisowego Dworku w Sromowcach Wyżnych. W 1932 r. została wybrana do Światowego Komitetu Skautek, wiele lat działała w Światowym Biurze Skautowym. W latach 1939–1961 przebywała na emigracji w Anglii. Zmarła pod Tatrami w dniu sześćdziesiątej rocznicy śmierci męża. Była autorką wielu pieśni harcerskich (m.in. *Podnóża moich gór*, *Ku orlej perci*) i refrenu do wiersza Ignacego Kozińskiego *Wszystko, co nasze...*, który stał się hymnem polskich harcerzy.

Barbara Wachowicz przytacza w swojej książce-wspomnieniu o Małkowskich (*Druhno Oleńko! Druhu Andrzeju! Gawęda o twórcach Harcerstwa Polskiego Oldze i Andrzeju Małkowskich*, Warszawa 2000, s. 214) słowa drużyny Zofii Kasprzyckiej: „Druhna Oleńka nauczyła nas radości z wysiłku i trudu, zespoliła i zahartowała. Jej obozy – puszczański w Spuszu na Grodzieńszczyźnie, w 1922 roku, gdzie po raz pierwszy zaśpiewano »Idzie noc...«, Złot Harcerek w Świdrze w 1924 [roku] – to była szkoła harcerska ustalająca drogi pracy na całe życie”; i druha Andrzeja Korsaka: „Oleńka starała się nam przekazać całe umiłowanie ziemi polskiej i wiary, że wychowanie przez czyn harcerski – stworzy nowe, wspaniałe pokolenie. Powtarzała często mądrość chińską: chcesz być szczęśliwy jeden dzień – zabij kurę, tydzień – zabij prosie, rok – zasiej zboże, całe życie – zajmij się wychowaniem! Młodzież, ta »przyszłość narodu«, będzie sama siebie wychowywała! To było odkrycie skautingu!”.

Drużyna polska na dworcu w Folkestone

Harcerstwo a skauting

Najprawdopodobniej pierwsza drużyna o charakterze skautowym powstała jesienią 1910 r. w Warszawie przy szkole Wróblewskiego (później im. Czackiego). Swoją pracę realizowała poprzez wycieczki, ćwiczenia i gry organizowane na wzór skautowy, ale bez obudowania teorią skautingu.

Andrzej Małkowski, zainspirowany ideami skautowymi, planował zaadaptowanie do polskich warunków propozycji Baden-Powella. Przede wszystkim bardzo mocno zakorzenił polski skauting w patriotyzmie i dążeniu do niepodległości.

Drużyna polska w obozie pod Birmingham.

Siedzą od lewej: T. Strumiłło, A. Beer, St. Manasterski, J. Retinget (kierownik Biura Polskiego w Londynie), A. Małkowski, K. Nowak, St. Dubelski, J. Lewicki, M. Godowski.
Nieobecni skautmistrzowie: M. Affanasowicz (który robił zdjęcie), T. Kuchinka i Z. Ziemiański

Pierwszym międzynarodowym występem polskich skautów był udział reprezentacji złożonej z przedstawicieli z trzech zaborów na zlocie w Birmingham w lipcu 1913 r. Wystąpiła ona pod polską flagą, jako reprezentacja Polski, a nie państw zaborczych¹⁴. Wizytujący polski obóz gen. Baden-Powell życzył powodzenia polskim skautom i Polsce. Polscy skauci zwrócili na siebie uwagę publiczności i swoich brytyjskich kolegów wyćwiczeniem i sprawnością. Udział w zlocie zakończył się ogromnym sukcesem i przyczynił się do szerzenia idei skautowej na ziemiach polskich.

¹⁴ Drużynę reprezentacyjną stanowiło 42 skautów i 11 instruktorów (oficerów) skautowych – 43 z zaboru austriackiego, 8 z rosyjskiego i 2 z niemieckiego – z Michałem Affanasowiczem, Kazimierzem Nowakiem i Andrzejem Małkowskim na czele. Początkowo brana za reprezentację austriacką od pierwszych dni przedstawiała się jako reprezentacja polska – już na drugi dzień po przyjeździe w angielskich gazetach ukazały się zdjęcia Polaków z podpisem „Z Polski do Birmingham” [za:] W. Błażejewski, *op. cit.*, s. 48–49.

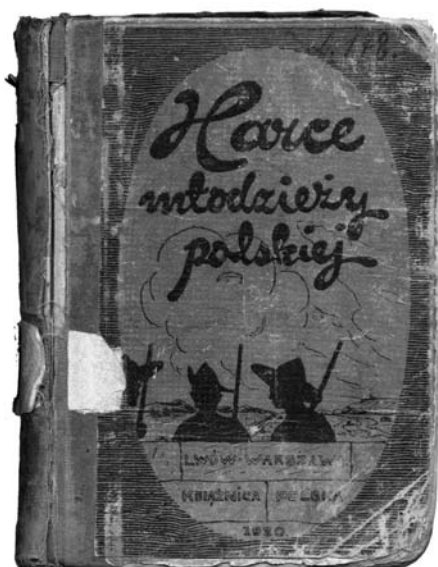

Polska drużyna składa meldunek Robertowi Baden-Powellowi

W czerwcu 1912 r. ukazały się, będące przeróbką baden-powellowskiego *Scouting for Boys*, *Harce młodzieży polskiej* autorstwa Eugeniusza Piaseckiego i Mieczysława Schroei-bera. Po raz pierwszy zastosowano w tej książce terminy: harcerz (skaut), harcerstwo (skauting), harcmistrz, zastęp, zastępowy, ćwik. Odniesienie ich do polskiej tradycji (harcerz to rycerz mogący harcować, harcownik, mający prawo na oczach wojsk walczyć na przedpolu przed bitwą) sprawiło, że nazwy te przyjęły się i są używane do dnia dzisiejszego.

Pozdrowienie „Czuwaj” odnoszące się do tradycji rycerskiej, będące hasłem zlotu grunwaldzkiego w 1910 r., wskazywało jednocześnie stałą gotowość do pełnienia służby. Po raz pierwszy zostało zastosowane przez skautki lwowskie, które wprowadziły to powitanie, gdyż „przyjęte i dotychczas używane sokolskie »Czołem«, choć prastare, przecież trąci służalstwem (czołem padać przed kimś, chylić czoła). Tymczasem hasło »Czuwaj« jest przypomnieniem obowiązku i oznaką równości, braterstwa”¹⁵.

Początkowo odznaką skautową była lilijka. W pierwszym numerze czasopisma „Skaut” z 15 października 1911 r. Andrzej Małkowski ogłosił konkurs „na polską odznakę skautową”. W odpowiedzi nadesłano aż 84 prace. Wśród nich znalazł się projekt, który opracował ks. Kazimierz Lutosławski. Opis tego projektu, który zajął trzecie miejsce w konkursie, znalazł się wraz z wynikami konkursu w 8 numerze pisma

¹⁵ W. Błażejowski, *op. cit.*, s. 38

„Skaut” z 1912 r.: „Na tarczy okrągłej dwie szable, poniżej polski krzyż wojskowy Virtuti Militari z napisem »Bóg i Ojczyzna« – nad nim orzeł w locie – przy górnej krawędzi napis Czuwaj!”. Jednak żadna z prac nie wydała się na tyle interesująca, by od razu wprowadzić ją do użytku. W końcu 1912 r. Naczelna Komenda Skautowa wyznaczyła do dalszych prac nad projektem ks. Kazimierza Lutosławskiego z zespołem. Po wprowadzeniu do projektu szeregu zmian powstała odznaka: Krzyż Harcerski wzorowany na Orderze Virtuti Militari. Pierwsze Krzyże Harcerskie wręczono prawdopodobnie już we wrześniu 1913 r. na zakończenie kursu instruktorskiego zorganizowanego przez Naczelną Komendę Skautową w Dynasach. Od 1916 r. Krzyż jest nierozłącznie związany z polskim harcerstwem.

Fot. P. Życieński

Symbolikę Krzyża Harcerskiego opisał ks. Jan Zawada (Kazimierz Lutosławski): „Wianek z dębu i wawrzynu oznacza cele do zdobycia: siłę i umiejętność, sprawność i wiedzę. Oplata on główny symbol skautowy: krzyż z hasłem »Czuwaj«. Kształt tego krzyża jest dawny: takiego użyto do naszego orderu waleczności: Virtuti Militari; uprzytamnia on w szczególności obowiązek dzielności. Ma on pośrodku kółko – symbol doskonałości, a w nim gwiazdę promienną, jakby światło przewodnie: »ad astra!« A sam krzyż znaczy: »per aspera«, bo wskazuje ciężką, cierniami walki z własnymi słabościami uslaną drogę, a przy tym oznacza też gotowość do walki i do wszelkich poświęceń – aż do męczeństwa za wiarę, aż do śmierci za Ojczyznę: Bóg i Ojczyzna są treścią wewnętrzną tego znaku. Hasło »Czuwaj« na nim – to pobudka, ostrzeżenie: oznacza gotowość ducha do pracy nieustannej”.

Wraz z wybuchem wojny w 1914 r. zmieniła się sytuacja drużyn. Wielu instruktorów zostało zmobilizowanych do wojsk zaborców. Część, jako ochotnicy, zgłosiła się do polskich jednostek tworzonych za zgodą zaborców, m.in. w Małopolsce – do Legionów czy w zaborze rosyjskim – do Legionu Pułaskiego. Harcerze z Kongresówki włączyli się w działania tajnej Polskiej Organizacji Wojskowej, która stopniowo objęła większość terenów Rzeczypospolitej.

Równolegle trwała praca harcerska, funkcjonowały drużyny, organizowano obozy, kolejne roczniki młodzieży porywane były ideami harcerskimi. Zapal młodych ludzi podsycany był trwającą wojną i nadziejami na odzyskanie niepodległości. Ćwiczenia wojskowe, duma z noszenia munduru i harcerskich symboli, kształtowanie zaradności i samodzielności, umiejętności działania i podejmowania decyzji, a jednocześnie ćwiczenie ducha, kształtowanie charakteru i samodoskonalenie w szczególności sposób przygotowywały harcerzy do służby wojskowej lub konspiracyjnej. I służbę taką pełnili. Warto wspomnieć także o działaniach harcerzek, które włączyły się w ważne akcje społeczne, m.in. opiekując się rodzinami polskich żołnierzy.

Powstanie ZHP

Nazwa Związek Harcerstwa Polskiego pojawiła się po raz pierwszy w 1916 r. w Warszawie na określenie grup pozostających pod wodzą Naczelnej Komendy Skautowej. Gdy 1–2 listopada nastąpiło połączenie istniejących w Królestwie organizacji skautowych, nazwa ZHP objęła połączone drużyny dotychczasowego ZHP, Polskiej Organizacji Skautowej¹⁶ i Związku Skautek Polskich¹⁷ – jako wspólne odznaki przyjęto Krzyż ZHP i lilijkę POS (napis POS na przepasaniu w węźle zastąpiono ZHP)¹⁸.

Oslabienie zaborców, przewidywany koniec wojny i coraz realniejsze oczekiwanie na niepodległą Polskę zintensyfikowały działania harcerzy. Jednym z ich kierunków były dążenia do zorganizowania zjazdu przedstawicieli wszystkich organizacji ze wszystkich zaborów. Prowadziły ku temu kontakty instruktorów ze wszystkich zaborów, m.in. na wspólnie organizowanych kursach i obozach.

Zjazd delegatów poszczególnych środowisk harcerskich ze wszystkich ziem polskich zwołano na 1 listopada 1918 r. w Lublinie. Tam po dwudniowych obradach zapadła decyzja o połączeniu wszystkich organizacji harcerskich działających na terenach Rzeczypospolitej w jeden Związek Harcerstwa Polskiego:

„1. Polskie organizacje harcerskie byłego zaboru pruskiego, Małopolski, Rusi i Rosji, Królestwa Kongresowego i Litwy łączą się w jeden samoistny, niezależny od żadnej innej organizacji czy instytucji Związek Harcerstwa Polskiego.

2. W celu przeprowadzenia tego połączenia Komisja tworzy Naczelną Radę Harcerską [...].

4. Upoważnia się NRH do prowadzenia układów z instytucjami państwowymi i społecznymi, przygotowujących stworzenie organizacyjne niezależnego Związku Harcerstwa Polskiego”¹⁹.

¹⁶ POS powstała na początku 1915 r. w Piotrkowie z inspiracji Naczelnego Komitetu Narodowego – jego twórcą był Jan Sikorski; por. W. Błażejowski, *op. cit.*, s. 89–91.

¹⁷ ZSP powstał w Warszawie jesienią 1914 r. po reorganizacji pracy skautowej z inspiracji Heleny Gepnerówny (później Gepner-Grażynska); por. W. Błażejowski, *op. cit.*, s. 84–85.

¹⁸ W 1927 r. na ramionach lilijki umieszczono litery ONC, które symbolizują hasło filaretów „Ojczyzna, Nauka, Cnota”.

¹⁹ W. Błażejowski, *op. cit.*, s. 126–127.

ANDRZEJ MAŁKOWSKI

JAK SKAUCI PRACUJĄ

Razem młodzi przyjaciele!...
Choć droga stroma i śliska,
Gwałt i słabość bronią wchodu,
Gwałt niech się gwałtem odciska,
A ze słabością uczmy łamać się
[za młodu.

Adam Mickiewicz.

KRAKÓW — 1914

SKŁADY GŁÓWNE: KRAKÓW — G. GEBETHNER I SP.;
NEW YORK — THE POLISH BOOK IMPORTING CO.

Służba

Podczas zjazdu lubelskiego trwały walki z Ukraińcami o Lwów i część harcerzy nie mogła nań dotrzeć z powodu uczestniczenia w tych walkach. Od pierwszych dni listopada 1918 r. harcerze wraz z żołnierzami wyzwalałi polskie tereny. Walki o Lwów, rozbrajanie okupantów w Warszawie i innych miastach, Pogotowie młodzieży przekształcone później w Batalion Harcerski są przykładami służby Ojczyźnie realizowanej również poprzez daninę krwi. Harcerze walczyli na wszystkich frontach. Ofiarnie uczestniczyli w przygotowaniach plebiscytów. Stali się jednym z symboli walki w wojnie z bolszewikami. Włączali się w organizowanie instytucji państwowych, odbudowę ze zniszczeń wojennych, opiekę nad dziećmi i młodzieżą oraz ich edukację. W ten sposób kształtowali i wychowywali kolejne pokolenia obywateli Państwa Polskiego. Realizowali swoją służbę wobec odradzającej się niepodległej Ojczyzny. Służbę, którą zgodnie z Przyrzeczeniem Harcerskim „mieli szczerą wolę pełnić całym życiem”.